

K POČIATKOM OSADY SV. MICHALA V BRATISLAVE

PETER BAXA – MARGARÉTA MUSILOVÁ

O bývalom bratislavskom predmestí sv. Michala, jestvujúcom až do 18. storočia severne od pôvodného gotického mesta obohnanej hradbami, vieme doposiaľ málo. O jeho vzniku a vývoji do 14. storočia existujú doteraz iba neurčité hypotetické predstavy čerpajúce z niekoľkých historických údajov, najnovšie prehodnotených M. Stieberovou (Stieberová 1983). Na tomto základe a na základe širších urbanistických súvislostí sa predpokladá vznik predmestia sv. Michala už v 13. storočí (Baxa – Ferus 1986, Jankovič 1972, Stieberová 1983). Neskoršie množiace sa archívne údaje objasňujú sociálne zloženie obyvateľov a charakter zástavby predmestia v 14. a 15. storočí.

Historicky doložená Zochova ulica (Sluttergasse) vychádzala z dnešného Župného námestia. V pozemkovej knihe z roku 1439 (Portisch 1933, 156) sa uvádzá, že „na tejto ulici sa nachádzalo 29 domov, na Kozej ulici (Gaisgasse) 18 domov a fara sv. Michala mala vo svojej zástavbe 45 domov.“ V roku 1472 potvrdil kráľ Matej I. výročné trhy na predmestí sv. Michala, 14 dní pred a 14 dní po tomto sviatku (29. septembra). Z mestských účtov z roku 1514 (Portisch 1933, 181) sa ďalej dozvedáme, že na týchto uliciach stáli nízke domy s rozsiahlymi záhradami (Sluttergasse, Gaisgasse).

Do vývoja zástavby predmestia sv. Michala podstatným spôsobom zasiahli prípravy mesta Bratislavu na obranu proti Turkom po bitke pri Moháči roku 1526. Na základe tejto skutočnosti zbúrali kostol sv. Michala, a to v roku 1529 (Portisch 1933) a pravdepodobne i časť príľahlých domov (foto 1). Stavebnú podobu tejto časti mesta v 16. a 17. storočí spoznávame na základe dobových ikonografických prameňov. Podľa medirytiny J. Holzmüllera z roku 1608, (Závadová 1974, obr. 20–22) sa v 17. storočí na mieste pôvodnej centrálnej stavby predmestia sv. Michala nachádzal len cintorín s kaplnkou, ohradou a domami patriacimi k pôvodnej fare sv. Michala. Jadro zástavby predmestia bolo severne a severozápadne od cintorína, v oblasti Župného námestia, Veternej, a Zochovej ulice, na medirytime je zachytený vonkajší pás opevnenia s bránou na Suchom Mýte. Prakticky dnešnú podobu, resp. nedávno minulú, ktorá sa stala občou asanácií historického jadra Bratislavu v 60. a 70. rokoch 20. storočia, získalo predmestie v priebehu 18. storočia. V tomto období sa tu stavajú známc architektonické dominanty, kostoly a kláštory kapucínov a trinitárov, neskôr župný dom a ďalšie stavby. Na základe uvedeného stavu poznania minulosti predmestia sv. Michala, zvlášť jeho najstarších vývojových štadií, bolo vitanou príležitosťou získať ďalšie predpokladané nové informácie, a to záchranným archeologickým výskumom na parcelách č. 3269–3272 na Staromestskej a bývalej Šmeralovej ulici, ktoré v rokoch 1984 a 1985 zasiahli zemné práce súvisiace s výstavbou objektu Najvyššieho súdu SR (obr. 1).

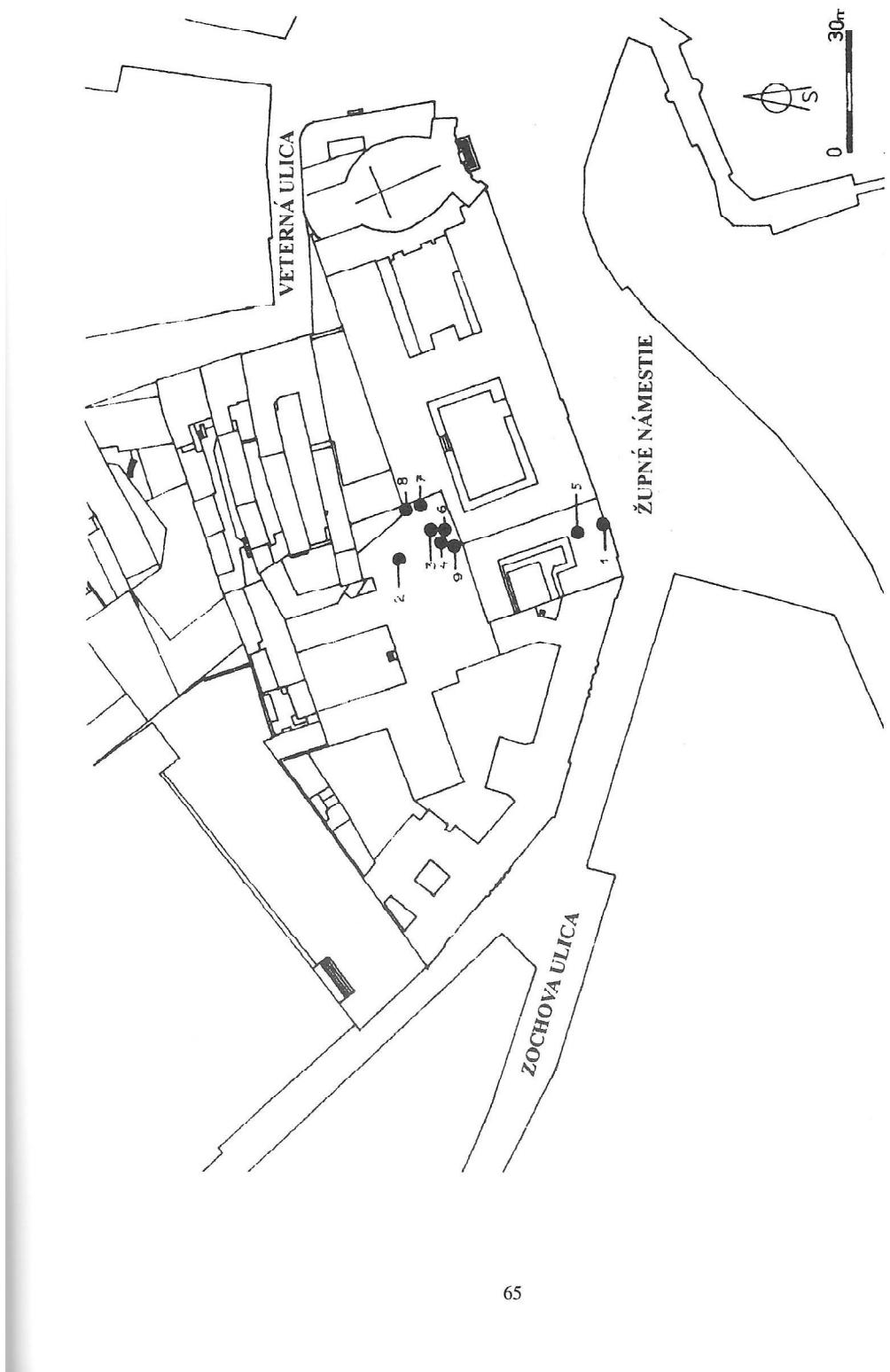

Foto 1 Historická fotografia z objavu základov kostola sv. Michala v 30. rokoch 20. storočia. Archív Mestského múzea v Bratislave

Rozsiahle suterény, vybudované v 18. a 19. storočí úplne zničili staršie nálezové situácie v západnej časti záujmového územia, avšak v jeho východnej časti sme mohli zachytiť a preskúmať viacero sídliskových objektov. Ich popis a vyhodnotenie uvádzame v poradí, v akom sa našli a skúmali.

V blízkosti bývalej uličnej čiary Šmeralovej ulice, v južnom profile stavebnej jamy, sme zistili fragment muriva z lomového kameňa spájaného veľmi pevnou vápennou maltou so štrkovým plnivom (obr. 1: 1). Vybiehalo severným smerom do priestoru stavebnej jamy a po 4 metroch sa v pravom uhle lomilo na západ – vytváralo nárožie. Z nálezovej situácie vyplýnulo, že tvorilo súčasť obvodových stien suterénu, ktorý sa bližšie nepodarilo charakterizovať (dlážka, zastropenie, vstup). Vlastný suterén – **objekt I** vypĺňala a prekrývala suť z kamenného muriva. Jeho datovanie sa opieralo o atypické nálezy sivej, redukčne pálenej keramiky z vrstiev, do ktorých bol objekt zapustený. Hypoteticky predpokladáme, že ho vybudovali v 14. storočí a že bol pozostatkom kamenného dvojpodlažného až trojpodlažného obytného domu postaveného v uličnej čiare.

Stavba profilu stavebnej jamy poukazuje na cielavedomú destrukciu objektu 1, ktorá spôsobila odstránenie muriva až po niveletu vtedajšieho terénu a čiastočné zasypanie podzemného podlažia domu. Depresia, ktorá zostala na tomto mieste sa postupne vypĺňala povrchovými splachmi rôznej zrnitosti. Ich štruktúra, počet a návršenie svedčia o dlhodobom procese. Jeho bližšiu časovú špecifikáciu umožňovali nálezy z nadložnej vrstvy. Boli to úlomky

Obr. 1 Bratislava-Staromestská ulica, Stavenisko budovy Najvyššieho súdu SR. Situácia 1 – Objekt 1, 2 – Objekt 2, 3 – Objekt 3, 4 – Objekt 4, 5 – Objekt 5, 6 – Objekt 6, 7 – Objekt 7, 8 – Objekt 8, 9 – Objekt 9

Tabuľka 1

Frekvencia zvieracích kostí a zastúpenie živočíšnych druhov		
	Objekt 2	Objekt 4
Bos primigenius f. taurus	14	–
Cervus elaphus	1	–
Capreolus capreolus (?)	1	–
Equus przewalski f. caballus	1	–
Ovis, alebo Capra	–	2
Sus scrofa f. domestica (?)	1	–
Spolu	18	2

Podľa archeozoologického posudku RNDr. A. Šefčákovej zo SNM- Prírodovedného múzea v Bratislave

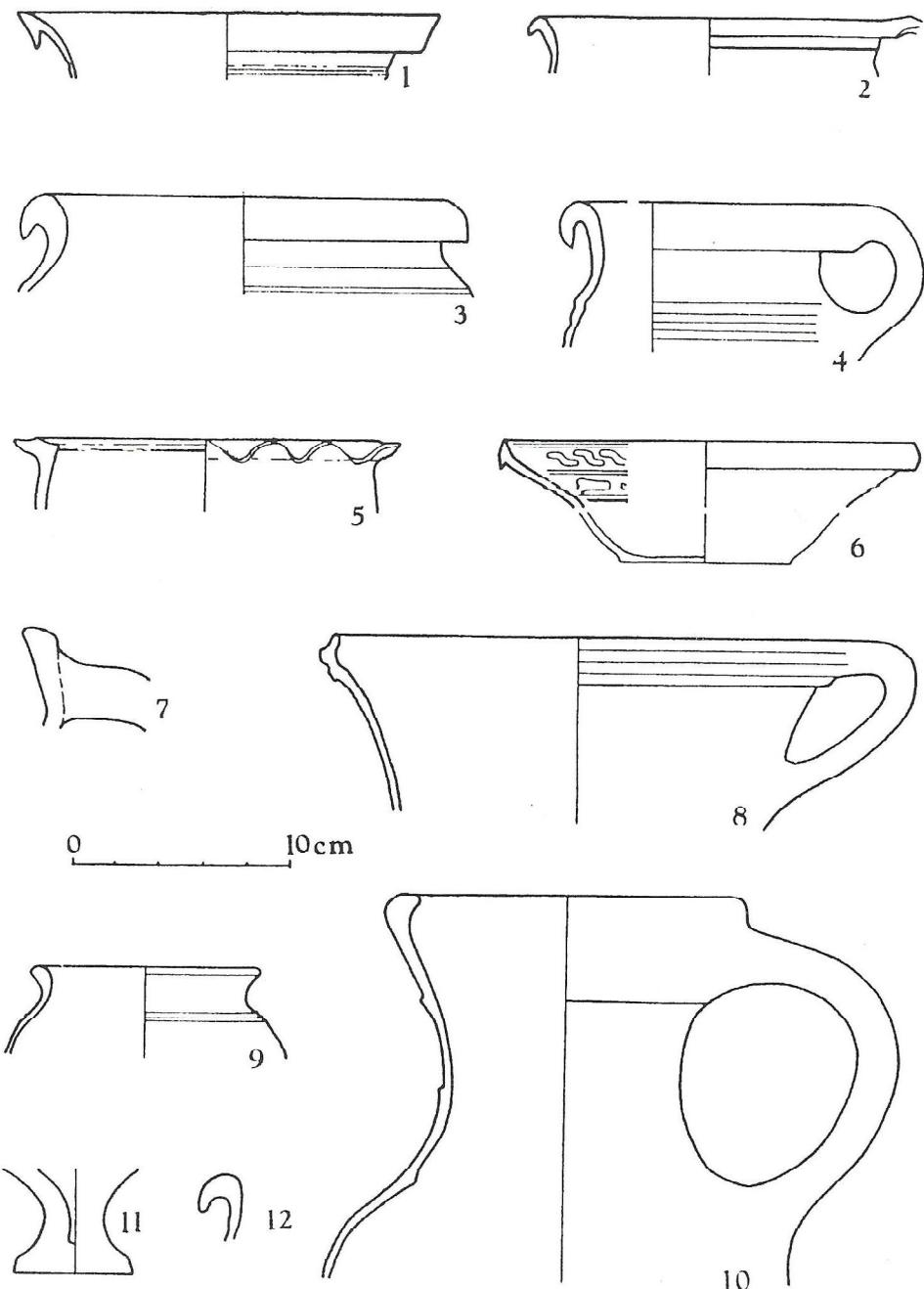
neskorogotickej sivej keramiky a ražného riadu renesančného typu s vnútornou glazúrou, ako aj denár Rudolfa II. z roku 1595.

V strednej časti severovýchodného profilu stavebnej jamy sme prieskumom zistili časti narušených, do podložia zahĺbených objektov. Najsevernejší sme označili ako **objekt 2** (obr. 1: 2). Javil sa ako plytko zahĺbená, z dvoch strán narušená jama s upraveným dnom. Výplň jamy tvoril rôznorodý materiál antropogénnej povahy ako keramika, úlomky tehál, kusy vápna, popol, kosti. Analýza obsahu objektu poukazuje na to, že intencionálny zásyp vznikol v krátkej dobe, prakticky jednorázovo.

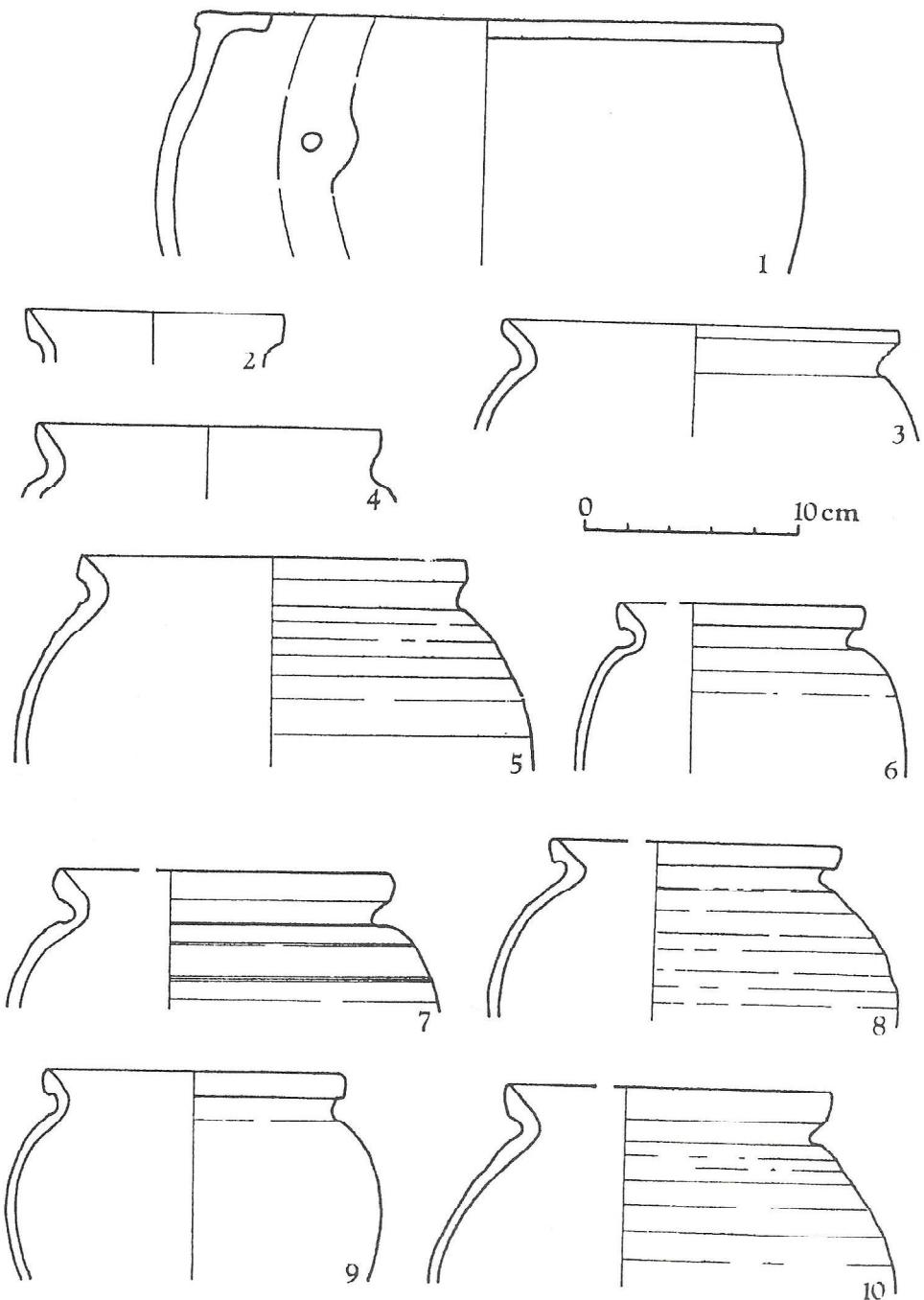
Funkciu objektu 2 možno určiť viacmenej iba hypoteticky. Predpokladáme, že bol časťou hrnčiarskej pece na vypaľovanie keramiky, konkrétnie predpecnou jamou, ktorú neskôr sekundárne využili ako odpadovú jamu. Pri dne objektu sa nachádzal horizont popola a zuholneného dreva, ktorý možno hypoteticky považovať za pozostatky z čistenia, resp. vykurovania pece. Hypoteticky predpokladáme, že objekt 2 bol minimálne 60 cm zahĺbený do terénu. Najviac prímesí a hlavne úlomkov keramiky sa koncentrovalo v zahľbenej časti objektu, pri dne. Nachádzali sa však rozptýlené i v celej výplni spolu s ostatnými prímesami. Nálezy zvieracích kostí z objektu analyzovala A. Šefčáková (1989, SNM-Prírodovedné múzeum) a usúdila, že sa jednalo o pozostatky potravy (zárezy a stopy ohňa). Základné výsledky získané z rozboru sú uvedené v tabuľke I.

Datovanie objektu 2 sa opieralo o súbor keramiky z jeho výplne (obr. 3, 4). Jeho analýzu sa zaoberáme na inom mieste, pre úplnosť však uvádzame, že objekt zanikol v druhči polovici 12. storočia až začiatkom 13. storočia.

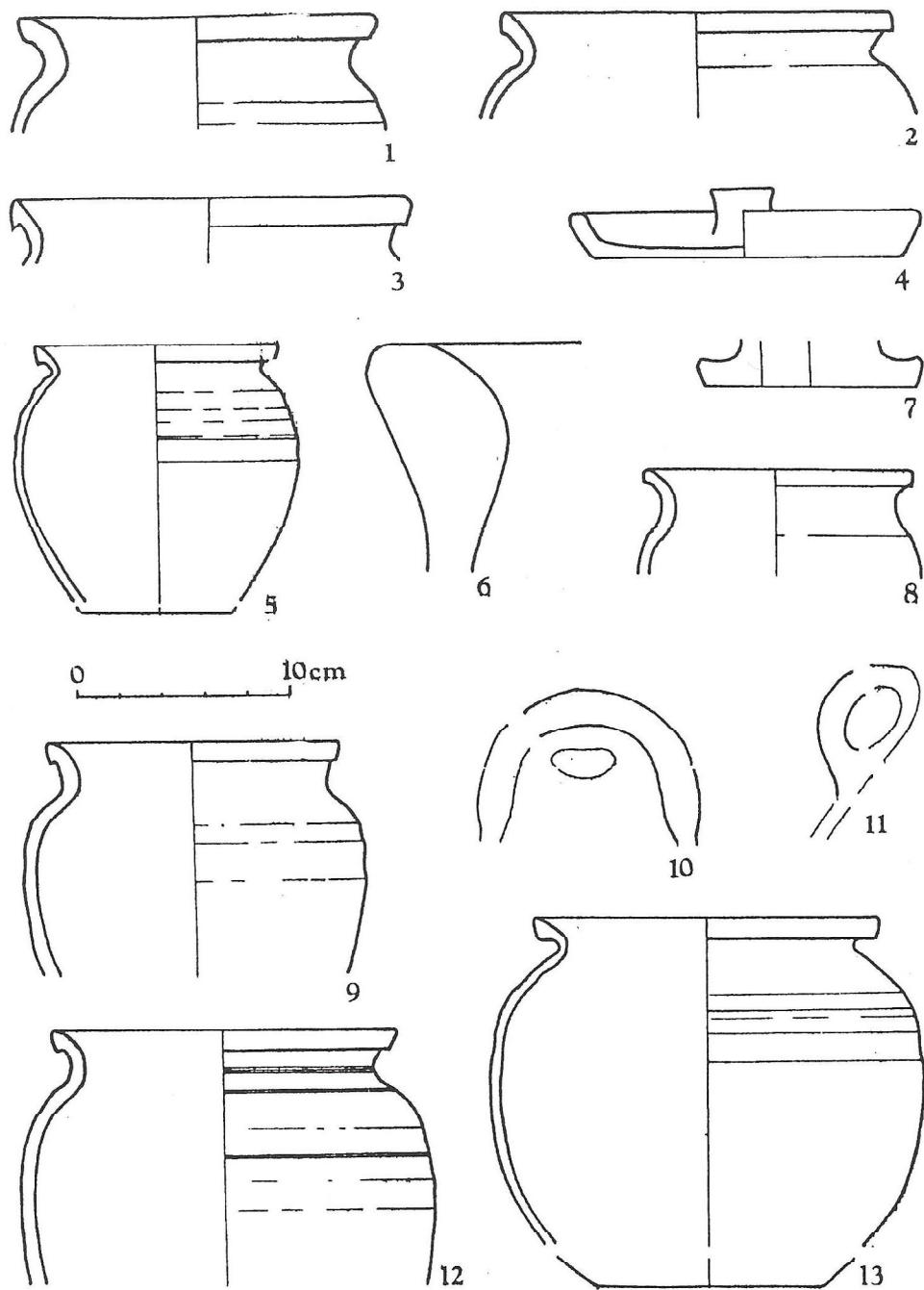
Objekt 3 sa nachádzal v strednej časti severovýchodného profilu stavebnej jamy, asi 10 m južne od objektu 2 (obr. 1: 3, obr. 5). V objekte sa nenašiel žiadny datovateľný materiál, jeho vročenie sa opieralo o celkovú nálezovú situáciu a analógie, je teda čiste hypotetické. Objekt bol pôvodne celý zahľbený do terénu, nezistili sme žiadnu osobitú úpravu jeho interiéru, ani sme nenašli nálezy, ktoré by osvetlili jeho pôvodnú funkciu. Predpokladáme, že sa jednalo o zásobnú jamu. Rovnaký typ takýchto jám lichobežníkovitého prierezu sa našiel na východnom svahu hradného kopca nad Mikulášskym kostolíkom (Rexa 1985).

Obr. 2 Bratislava-Staromestská ulica, Stavenisko budovy Najvyššieho súdu SR 1, 2, 10 – S1/85, – 200–
– 300 cm (vrstva nad objektom 1), 3, 5, 6, 9 – S2/85, – 335–345 cm (vrstva nad objektom 6), 4, 7, 8,
9, 11, 12 – zber z profilov stavebnej jamy, – 200–320 cm, 15.– 17. storočie (+ 0 = 151,00 m n.m.)

Obr. 3 Bratislava-Staromestská ulica, Stavenisko budovy Najvyššieho súdu SR. 1–10 – výber nálezov z výplne objektu 2

Obr. 4 Bratislava-Staromestská ulica, Stavenisko budovy Najvyššieho súdu SR. 1–5, 6a, 8, 10–12 – výber nálezov z výplne objektu 2

Obr. 5 Bratislava-Staromestská ulica, Stavenisko budovy Najvyššieho súdu SR. Objekt 3 v profile stavobného výkopu

Z objektu 4 – (obr. 1: 4, obr. 6) sa dala preskúmať len časť. Bol to viacmenej okraj plytkej, nepravidelnej jamy, zahľbenej do pôvodného terénu maximálne 50 cm. V najhlbšej časti zachovaného zvyšku objektu bol do hnedočervena prepálený, miestami porušený es-trich, ktorý sa smerom k okrajom strácal. Estrich pokrývala vrstva popola a zuhoľnatého dreva, ktoré ako prímes obsahovala vo väčšom množstve i výplň objektu. Okrem toho sa v nej nachádzali vo veľkom počte úlomky keramiky, v menšom zvieracie kosti (tab. I).

Objekt 5 sa tiež rysoval v severovýchodnom profile stavebnej jamy, t.j. v profile nízkej terasy pri budove NR SR (obr. 1: 5). Z objektu sa zachovalo nerovné dno vymazané hlinou a sekundárne prepálené, zrejme pri požiari. Tvar objektu sa nedal určiť, pôvodne sa pravdepodobne nachádzal na úrovni terénu. O funkciu objektu sme nezistili nič konkrétneho. Datanie sa opiera o vertikálnu stratigrafiu, ktorá je podobná situácii v objekte 1. Interpretácia má čiste hypotetický charakter a je založená na logickej úvahе. Vychádzala z predpokladu, že objekt 5 bol súčasný s objektom 1. Ich poloha voči stredovekej komunikácii a ich vzájomná poloha dovoľuje uvažovať o tom, že objekt 5 bol súčasťou hlbkovej hospodárskej zástavy stredovekej parcely.

Objekt 6, zachovala sa len jeho severovýchodná časť, zvyšky steny a dna (obr. 1: 6; obr. 6). Steny objektu tvorila prepracovaná hlina 6–10 cm hrubá, pravdepodobne bez opornej konštrukcie (stena objektu sa zachovala do výšky max. 4 cm). Dno objektu 6 bolo vybudované na vrstve okruhliakov zaliatych mazanicou prepálenou do hnedočervena – zrejme

Obr. 6 Bratislava-Staromestská ulica, Stavenisko budovy Najvyššieho súdu SR. S2/85 – Situácia objektu 4 a objektu 6 po vyčistení

počas prevádzky objektu. Domnievame sa, že objekt 6 bol pravdepodobne jednopriestorovou pecou s kopulou vybudovanou na úrovni terénu. Škálu jej využitia nie je možné na základe nálezovej situácie bližšie špecifikovať, dá sa len podľa analógií uvažovať o bežných hospodárskych funkciách. Z hľadiska horizontálnej a vertikálnej stratigrafie nie je vylúčená súčasnosť objektov 6 a 4, aspoň v určitom časovom úseku, s tým, že objekt 6 existoval i po zániku objektu 4. Po prijatí tejto hypotézy sa nález objektu 6 dostáva do trochu iného svetla, objasňuje to jeho funkciu, ako pece, ktorá slúžila na vypalovanie keramiky, napokialko sa v objekte 4 nachádzal identický materiál ako v objekte 2. V tomto prípade by objekty 3, 4 a 6 tvorili, hypoteticky predpokladáme, súčasť jedného funkčného celku (pec, odpadová jama a zásobná jama). Datovanie uvedených objektov poskytujú výlučne nálezy keramiky (obr. 4: 6, 8), ktoré sú tvarovo analogické s keramikou z objektu 2. Okrem keramiky sa vo výplni nachádzal aj úlomok tehly, z ktorej sa dala určiť len šírka – 4,8 cm. Tehla obsahovala slamu a bola pôrovitá, nesúdržná.

Ako objekty 7 a 8 sme označili vrstvy mazanicc, ktoré boli viditeľné v severovýchodnom profile výkopu základovej ryhy, nachádzajúcej sa na malej terase s kótou asi 148,00 m n. m., východne od stavebnej jamy (obr. 1: 7, 8). Výkop základovej jamy bol vedený tesne pri okraji terasy, pozdĺž objektu NR SR. Hĺbka ryhy sa pohybovala okolo 100 cm, vrstvy mazanicce sa nachádzali na úrovni 147,50 m n.m.. Podľa nálezovej situácie hypoteticky predpokladáme, že sa jednalo o dná jednopriestorových pecí, teda podobné objekty ako je objekt 6.

Vrstvy mazanice boli asi 120–140 cm dlhé, ich hrúbka sa pohybovala do 4 cm a boli vypálené do červena. Stratigraficky bola situácia rovnaká ako u ostatných preskúmaných objektov, t. j. s prekrývajúcou vrstvou čiernej heterogénnej piesčito-hlinitej zeminy antropogénneho pôvodu, obsahujúcej i renesančný keramický materiál (obr. 2). Datovanie objektov je založené výlučne na podobnosti stavby profilov jednotlivých výkopov, v ktorých sme zistili objekty z 12. až začiatku 13. storočia. V blízkosti objektov 7 a 8 sa nenašiel žiadny materiál k bližšiemu datovaniu.

Ako objekt 9 sme označili murivo z lomového kameňa spájaného silno vápennou, bielejou a veľmi pevnou maltou, v hrúbke 60 cm. Z muriva sa v dobe výskumu zachovalo iba jadro v rámci profilu výkopu základovej ryhy. Zachovala sa iba základová časť muriva, ktorá bola situovaná do vrstvy čiernej antropogénnej piesčito-hlinitej heterogénnej zeminy, obsahujúcej zlomky renesančnej keramiky. Murivo objektu 9 bolo orientované prcsnc v osi juhozápadnej obvodovej steny objektu NR SR, akoby táto bola na našom objekte „posadená“. Vzhľadom na hrúbku muriva, jeho stavbu a situovanie sa domnievame, že sa jednalo pravdepodobne o parcellačný mür (Baxa – Ferus – Musilová 1987). Tento mür mal inú orientáciu ako objekt 1, reprezentant staršej gotickej zástavby. Hypoteticky predpokladáme, že objekt 9 bol pozostatkom zástavby, ktorá tu vznikla v 16. storočí.

KERAMIKA

Osobitné miesto medzi nálezmi výskumu záujmového územia patrí súboru včasnostredovekej keramiky, ktorá je popri horizontálnej a vertikálnej stratigrafii hlavnou oporou pri datovaní jednotlivých objektov. Reprezentatívne sú nálezy z objektu 2 a 4. Keramiku v nich zastúpenú vyrobili z hliny s 10 až 30 % prímesou ostriva (frakcie kamennej drte a slúdy 1 – 3 mm). Pokial' je možné z črepov usudzovať lepili nádoby z valčekov a obtáčali na pomaly rotujúcim, ručne poháňanom hrnčiarskom kruhu. Na dnách, ktoré nesú stopy po podsýpke, sa nachádzajú hrnčiarske značky. Vypáľovanie sa uskutočňovalo v peciach za prístupu vzduchu – oxidačne, na niektorých fragmentoch je na lome viditeľné šedé jadro. Celkovo je keramika do tvrda vypálená, črepy vydávajú zvonivý zvuk. Farebná škála nálezov sa pohybuje od svetločervenej farby po odtiene hnedej a sivej. Na niektorých exemplároch sú stopy samovoľného redukčného vypáľovania, asi 30 %. Črepy pochádzali z nádob pravdepodobne väčšinou nepoužitých, bez stôp ohňa, či obrúsenia ostrých hrán na dnách. Nenašiel sa ani jeden deformovaný kus, alebo vyslovený nepodarok.

V prehľadnej tabuľke II uvádzame keramické tvary, aké sa vyskytovali v objektoch 2 a 4, pretože tie boli svojim obsahom identické. Do tabuľky sme zaradili taktiež keramické tvary z objektu 6 a jeho nadložnej vrstvy, pretože z hľadiska horizontálnej a vertikálnej stratigrafie je možná súčasnosť objektov 4 a 6, ako aj existencia objektu 6 po zániku objektu 4. Z keramických tvarov bol v najväčšom počte zastúpený **hrniec**, ani jeden sa však nepodarilo zrekonštruovať celý. Boli to masívne bombovité tvary s okrajmi ukončenými rôznymi spôsobmi, na podhrdlí a na výduti zdobené vodorovnými plytkými, širokými žliabkami. V nálezových celkoch sme rozpoznali v zásade tri typy okrajov, pracovne označené ako „A“, „B“, „C“. Ako typ „A“ sme označili nízke okraje dohora vytiahnuté, často zvonka rímsovite profilované a zvnútra prežľabené (obr. 3: 2, 6–10) s rôznymi variantami. Medzi okraje typu „B“ sme zaradili von vyhnuté, rôzne profilované tvary – zosilnené, podžľabené, alebo podseknuté (obr. 4: 1, 3, 5, 9, 12–13). Najmenej početné boli rôzne varianty jednoduchých, šikmo

Tabuľka 2

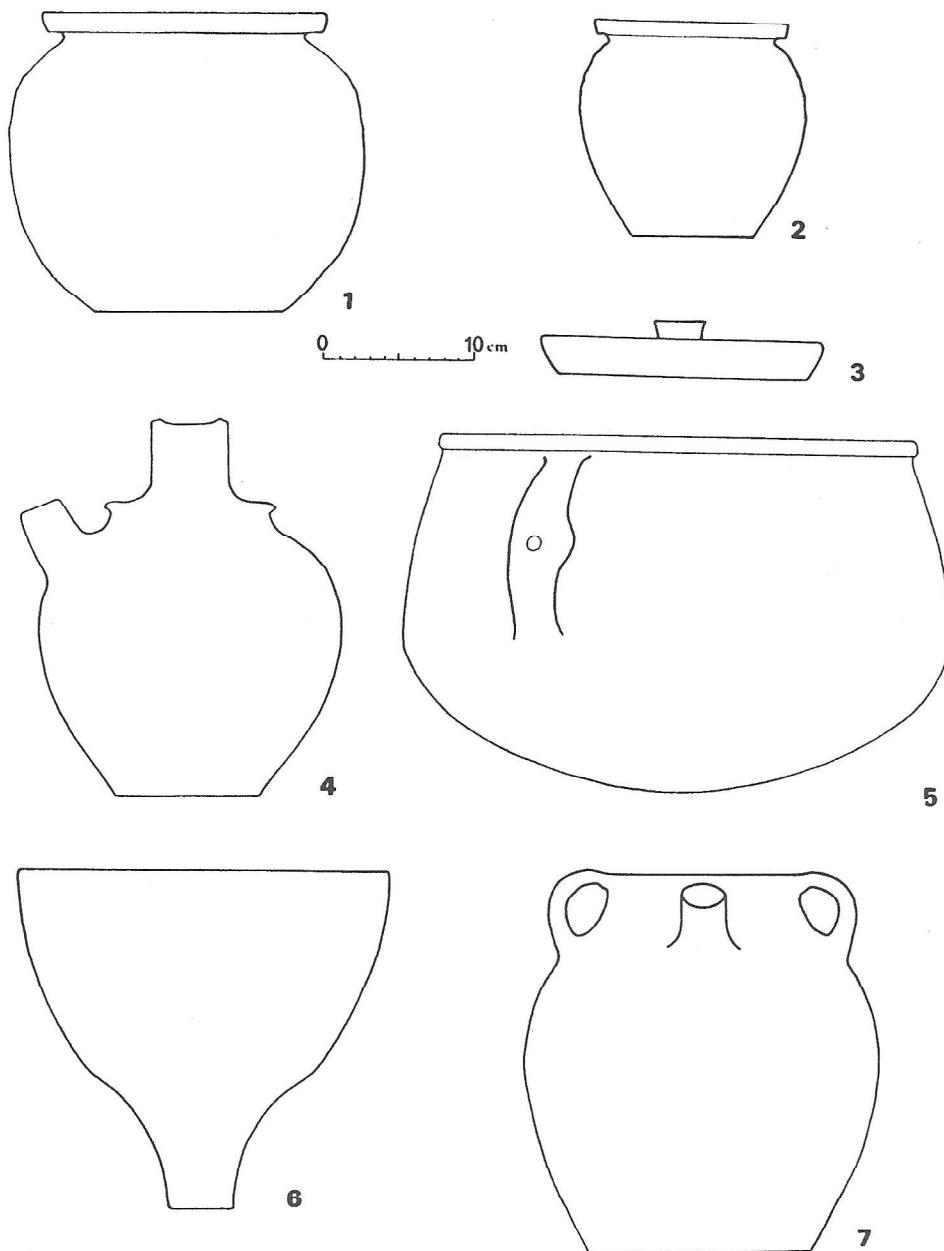
Keramický tvar	objekt 2	objekt 4	objekt 6	vrstva nad objekt. 6
Hrniec „A“	65	26	–	–
Hrniec „B“	100	23	2	–
Hrniec „C“	3	–	–	–
Hrniec – dno so značkou	27	–	1	–
Hrniec – dno bez značky	12	–	2	–
Kotlík	37	–	–	–
Džbán s 2 uchami a tulajkovitou výlevkou (Doppelhenkelkanne)	2	–	–	–
Džbán so strmeňovitým uchom (Bügelkanne)	–	–	–	1
Plochá pokrievka	2	–	–	–
Misa	3	–	–	–
Svetník	1	–	–	–
Lievik	1	1	–	–
Sporiteľnička	1	–	–	–
Zásobnica	1	–	1	–
Tehla	–	1	–	–
Spolu	254	51	6	1

vyhnutých okrajov – typ „C“ (obr. 3: 3, 4 ; 4: 2). Dná hrncov tvorili dná so značkou a bez značky. Z ďalších keramických tvarov sa vo veľkom množstve v súbore z objektu 2 nachádzali fragmenty **kotlíkov**. Ostatné tvary ako **lievik**, **pokrievka** (obr. 4: 4), **džbán**, **misa**, **svetník** (obr. 4: 7), **sporiteľnička**, sa vyskytovali v objektoch len v sporadickom množstve.

Atypické z hľadiska materiálového sú okraje tuhových zásobníc a úlomok tehly, ktoré sme tiež zaradili do tabuľky. Pri datovaní nálezu hrncov z objektov 2 a 4 sme sa opierali o podobné súbory z Moravy, Rakúska, južného a stredného Nemecka, nakoľko bratislavské nálezy nie sú doposiaľ spracované a publikované. Na základe podobnosti materiálu, spôsobu výroby a typov okrajov sme dospeli k názoru, že náš súbor je blízky súboru keramiky z Mstěnic (Nekuda – Reichertová 1968, 115–116), ktorý autor výskumu (Nekuda 1963) pôvodne datoval do 13. storočia, ale neskôr poopravil datovanie na základe nálezov E. Beningera (hrádky Steinbach a Kögerl) do 3. štvrtiny 12. storočia (Beninger 1964, 194–232). Keramike z Mstěnic je veľmi blízky hrnec zo Střelic (Nekuda – Reichertová 1968, 112,114), ktorý obsahoval 1350 mincí z druhej polovice 12. a začiatku 13. storočia. Z výskumov na Gaiselbergu v Dolnom Rakúsku (Felgenhauer-Schmidt 1977) možno náš súbor stotožniť s horizontami I-II, kde sa vyskytujú predovšetkým okraje nášho typu „B“. Obidva horizonty sú datované do druhej polovice 12. storočia až prvej polovice 13. storočia paralelne s náleziskami z Rakúska datovanými mincami (Meilenhof pri Nassenfelde, Kögerl, Steinbach, Tädtten, Allensteig,

Türkenkogel pri Poppendorfe; Felgenhauer-Schmiedt 1977, 233). Z juhozápadného Nemecka je pre náš súbor dôležitý U. Lobbedeyov horizont D, datovaný do 12. storočia až prvej polovice 13. storočia (Lobbedey 1968), v ktorom sa nachádzajú všetky typy nami uvádzaných okrajov. Absolútne datovanie sa opiera o nálezy z Eßlingenu – prvá tretina 13. storočia; o nádoby s mincami z Bechburgu (1175–1190), Niederbippu (1175–1200), relatívne datovanie o vertikálnej stratigrafiu z Ulmu (II–V) (Lobbedey 1968, 31). Najnovšie spracoval nálezy podobného typu a materiálu B. Lesák (Lesák 2000, 145) na základe nálezov z výskumu Mestského ústavu ochrany pamiatok pod vedením B. Lesáka a M. Musilovej v bývalej františkánskej záhrade na Uršulínskej ulici v Bratislave. V súbore z objektu 2 bol zastúpený aj tvar džbánu s dvomi uchami a tuťajkovitou výlevkou (obr. 4: 11; obr. 7: 7), v literatúre známy ako **Doppelhenkelkanne** v juhonemeckej oblasti už od 11. storočia, do nášho prostredia prenikol až v 12. storočí (Felgenhauer-Schmiedt 1984). Ďalším tvarom pochádzajúcim z južného Nemecka je džbán s jedným oblúkovitým uchom – **Bügelkanne** (obr. 4: 10), nazývaný tiež ako džbán so strmeňovitým uchom (Unger 1981). V našom súbore je zastúpený len nálezom ucha z vrstvy nad objektom 6. Z výskumu sídliska u Šakvic na Morave (Unger 1981) sa v objekte 26 a 34 našli črepky z takéhoto džbánu, ktorý slúžil najpravdepodobnejšie na nosenie vody (nálczy v studniach – Lobbedey 1968, 50). Na Morave sú nádoby so strmeňovitým uchom zatial veľmi vzácné, podobné fragmenty boli nájdené v zanikutej osade Studyň u Zbýšova, ktorá zanikla na prelome 13. a 14. storočia (Měřinský 1977, 67–68). V Gaiselbergu sa podobné nálezy črepov z „Bügelkanne“ vyskytujú v I.–III. horizonte, t.j. v druhej polovici 12. storočia až po prelom 13. a 14. storočia (Felgenhauer – Schmiedt 1977, 245). Z okolia Bratislavы poznamе nálezy oboch typov džbánov z Devína-Hutníckej ulici (Baxa – Ferus 1991, 10) Aj ďalšie poznatky z rakúskych lokalít poukazujú na to, že tieto tvary džbánov sú charakteristické pre obdobie kolonizácie v 12. až 13. storočí, kym neskôr v 14. a 15. storočí sa už vyskytujú v podobe aquamanile v mestskom prostredí (Felgenhauer-Schmiedt 1977, 245). Podľa Lobbedeya sa v juhozápadnom Nemecku objavujú džbány so strmeňovitým uchom prvýkrát v horizonte D1, a to v druhej polovici 12. storočia (Lobbedey 1968, 32, 50).

Z objektu 2 pochádza veľké množstvo fragmentov kotlíkov s jedným otvorom v okraji (obr. 3: 1; obr. 7: 5). Takýto nálcz poznáme z archeologického výskumu na Bratislavskom hrade (Štefanovičová 1975), kde ich autorka výskumu datuje do obdobia 11. – 13. storočia . Novšie nálezy pochádzajú z historického jadra Bratislavы z Rudnayovho nám. 4 (Musilová 1987, tab. II: 7), z Uršulínskej ul. 6 (Musilová – Štassel, 1988, obr. 15: 4)), z Vodnej veže (Baxa – Ferus 1991), z Ventúrskej ul. 1 (Musilová – Lesák 1996) . Hlinené závesné kotliky boli teoreticky spracované A. Habovštiakom (Habovštiak 1974, 123–155), I. Fodorom (Fodor 1977, 323–349) a novšie sa nimi okrajovo zaoberali D. Čaplovič a M. Slivka (Čaplovič – Slivka 1985) a v Maďarsku M. Takacs (Hoššo 1997). Autori sa zhodujú v názore, že hlinený kotlík bol do slovenského prostredia importovaný cudzím etnikom, či už Pečenehmi, Sikulmi, Polovcami alebo Maďarmi, ale postupne sa udomáčňoval aj v inventári domáceho slovenského obyvateľstva najmä v priebehu 12. – 13. storočia. Najmenší počet fragmentárne zastúpených typov nádob predstavujú pokrievka, svietnik, sporiteľnička, lievik a plytká misa. Vo všetkých prípadoch sa jednalo o malé úlomky, z ktorých sa dá urobiť len teoretická rekonštrukcia (obr. 7). Neboli vhodné na spresnenie datovania súboru keramiky, celkove však zapadajú do časového rámca 12. storočia až začiatku 13. storočia. Zvlášne miesto v hodnotení súbore má tuhová keramika zastúpená zlomkami zo zásobníč v objekte 2 a 6.

Obr. 7 Bratislava-Staromestská ulica, Stavenisko budovy Najvyššieho súdu SR. Rekonštrukcia typov keramických tvarov zastúpených v sídliskom horizonte z polovice 12. – začiatku 13. storočia: 1 – 2 hrniec, 3 – plochá pokrievka, 4 – Bügelkanne (džbán so strmeňovitým uchom), 5 – kotlík, 6 – lievik, 7 – Doppelhenkelkanne (džbán s 2 uchami a tulajkovitou výlevkou)

Tento keramický tvar nie je v regióne Bratislavu doposiaľ spracovaný. Pri hodnotení jeho nálezov vychádzame preto z práce V. Goša a J. Karla (1979) s vedomím rizika nepresnosti v hodnotení, vyplývajúceho z určitých regionálnych rozdielov, resp. vývojových špecifík našej oblasti.

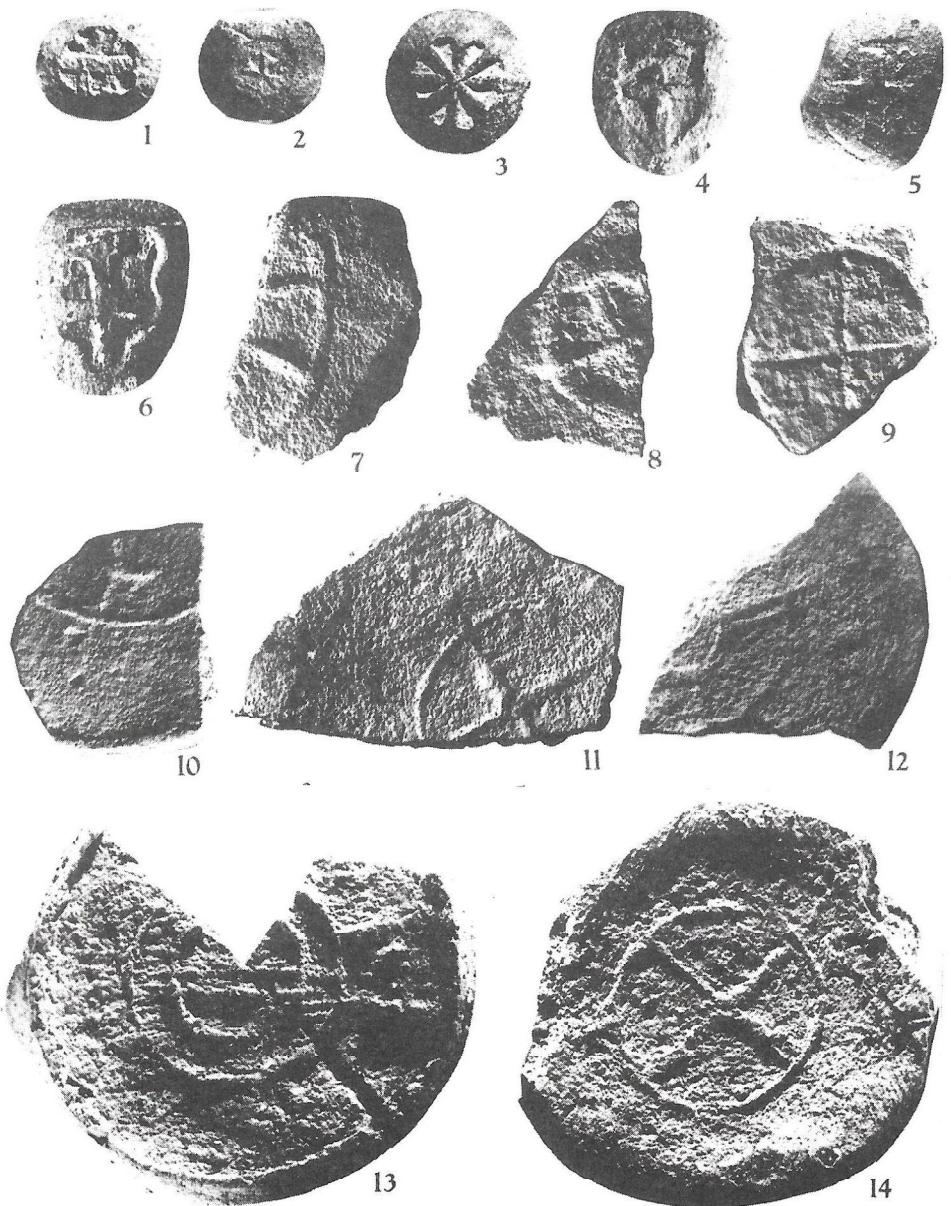
Okraj zásobnice nájdený v telese objektu 6 (obr. 4: 6) by v zmysle predmetnej klasifikácie mal patriť do skupiny zásobníč typu III B s datovaním do priebehu 13. storočia až 14. storočia. Druhý zistený nález tuhovej zásobnice, pochádzajúci z objektu 2, patril exempláru s okrajom typu III A, vyskytujúcemu sa v prvej polovici 13. storočia. Podobné nálezy tuhových zásobníč pochádzajú z archeologických výskumov na Rudnayovom nám. 4 (Musilová 1987, tab.IV: 3), Uršulínskej ul. 6 (Musilová – Štassel 1988, obr.15:5), Hlavnom nám. 7 (Lesák – Musilová – Hoššo 1994, 54, 56), z františkánskej záhrady na Uršulínskej ulici (Lesák 2000, 145).

Na niektorých dnách hrncov z objektu 2 sa vyskytli značky (tab. 8: 7–13). Zistili sme niekoľko druhov značiek, pričom najväčší počet tvorili značky v podobe kríza v kruhu, často sa vyskytujúce aj na iných lokalitách (napr. Polla 1986, tab. IV, V). Dlhotravajúca diskusia o značkách na dnach keramických tvarov, občas oživená novými príspevkami zatiaľ nevie-dla k uspokojivému riešeniu tejto problematiky.

Okrem výrazných technologických znakov a tvarovej pestrosti prináša hodnotený súbor i doklady o tom, že Bratislava patrí do širšieho stredodunajského regiónu výrazne ovplyvneného keramickou produkciou juhonemeckej oblasti (tektonika a typy nádob). Výsledkom cudzieho, juhovýchodného vplyvu je výroba hlinených kotlíkov, ktorá dokresľuje zložité pomery na území mesta v 12. storočí a na začiatku 13. storočia a kladie nepriamo otázku miery spájania týchto prejavov s nepochybne rôznorodou etnickou skladbou obyvateľov širšieho okolia dnešnej Bratislavu. Jednou z rovín, v ktorých možno využiť informácie vyplývajúce z rozboru keramiky je i otázka relatívnej a absolútnej chronológie skúmaných objektov. Objekty 2 a 4 sú podľa výsledkov analýzy, pravdepodobne súčasné a zanikli v druhej polovici 12. storočia až začiatku 13. storočia. Objekt 6 určuje nález okraja tuhovej zásobnice ako relatívne mladší s datovaním do 13. storočia. Časové zaradenie objektov 3, 7, 8 je založené prakticky len na horizontálnej a vertikálnej stratigrafii. Všetky sú prekryté kultúrnou vrstvou pomerne homogénneho charakteru, v ktorej sa podarilo rozlišiť na základe rozptylu keramických zlomkov tri horizonty, inak bežnými pedologickými metódami nezistiteľné. Priamo objekty 3, 7 a 8 prekrývala hmota vrstvy obsahujúca úlomky keramiky identické s nálezmi v objektoch 2 a 4. Strednú časť vypĺňala masa s nálezmi sivej, redukčne pálenej keramiky zo 14. – 15. storočia a v hornej časti sa kumulovali nálezy keramiky neskorogotickej a renesančnej. Vzhľadom na to, považujeme za pravdepodobné, že i objekty 3, 7, 8 sú pozostatkami osídlenia z 12. – 13. storočia.

Ukazuje sa teda, že pri výskume polohy Staveniska budovy Najvyššieho súdu SR na Staromestkej ulici v Bratislave sme zistili niekoľko objektov, ktoré sú pozostatkom sídliskového celku, ktorý môžeme časovo zaradiť do 12. – 13. storočia. Ak akceptujeme názory V. Goša a J. Karla (1979), objekty 2 a 4 reprezentujú jeho starší horizont z druhej polovice 12. storočia až začiatku 13. storočia a objekt 6 mladší z priebehu 13. storočia (podľa stratigrafie a sprievodných nálezov nie je pravdepodobné jeho datovanie až do 14. storočia).

Časopriestorové koordinanty objektov z 12. – 13. storočia nachádzajúce sa v blízkosti predpokladaného miesta kostola sv. Michala navodzujú otázku ich možnej súvislosti s osadou sv. Michala, známou pri tomto sakrálnom objekte z archívnych údajov zo začiatku 14. storočia (Jankovič 1972).

Obr. 8 Bratislava-Staromestská ulica, Stavenisko budovy Najvyššieho súdu SR. 1 – 6 vytlačené značky na nálezoch z obr. 2. Značka 1 – k č. 11, 2 – k č. 8, 4 – k č. 4, 5 – k č. 12, 6 – k č. 7, 3, 7 – 14 značky na dnách z výplne objektu 2

Počiatky jednotlivých sídliskových celkov podielajúcich sa na vzniku gotickej Bratislavu sa doteraz nedali bližšie špecifikovať pre nedostatok konkrétnego faktografického materiálu. Vychádzajúc z určitej postupnosti a časovej náväznosti sa späť dedukoval ich počiatok v 13. storočí, i keď v rozdielne chápanom procese vzniku a definitívnej stabilizácie pôdorysu Bratislavu koncom tohto storočia (Jankovič 1972, Stieberová 1983). Keramiku a objekty publikované v tomto príspevku nemožno jednoznačne interpretovať ako pozostatky osady sv. Michala, resp. jej najstaršieho doposiaľ preskúmaného horizontu. Hoci hľadaniu kontinuity medzi ním a sídliskovou jednotkou známou zo začiatku 14. storočia z archívnych materiálov bráňa zložité politické pomery v západnom uhorskem pohraničí v 13. storočí i hiát v archeologických náleزوchoch, hypoteticky, v duchu najnovšie koncipovaného urbanistického vývoja Bratislavu v druhej polovici 13. storočia, predpokladáme, že tomu tak je (Baxa – Ferus 1986).

LITERATÚRA

- BAXA, P. – FERUS, V. 1986: Novoobjavená veža hradbového múru a Bratislava v 2. pol. 13. storočia. In: Pamiatky a príroda Bratislavu 9, Zborník MŠPSOP Bratislava.
- BAXA, P. – FERUS, V. – MUSILOVÁ, M. 1987: K počiatkom kamennej meštianskej architektúry v Bratislave. SIA 2, s. 419–442.
- BAXA, P. – FERUS, V. 1991: Bratislava mešťana Wocha. Katalóg výstavy. Bratislava.
- BENNINGER, E. 1964: Forschungen zur Burgenarchäologie: Kögerl und Steinbach, Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereins, 109, s. 194–232.
- ČAPLOVIČ, D. – SLIVKA, M. 1985: Stredoveká importovaná keramika na východnom Slovensku. AR XXXVIII, 1, s. 49–57.
- FELGENHAUER-SCHMIEDT, S. 1977: Das Fundmaterial des Hausberges zu Gaiselberg, NÖ, ArchA 61/62, s. 209–235.
- FELGENHAUER-SCHMIEDT, S. 1984: Katalog der mittelalterlichen Keramik aus Wien, Wien .
- FODOR, I. 1977: Der Ursprung der in Ungarn gefundenen Tonkessel. In: AAH 29, s. 323–349.
- GOŠ, V. – KAREL, J. 1979: Slovanské a stredovéké zásobnice severné Moravy. AR XXXI, s. 163–175.
- HABOVŠTIAK, A. 1974: Nálezy stredovekých hlinených kotlíkov na Slovensku. In: Zborník SNM 68, História 14, s. 123–155.
- IIOŠŠO, J. 1997: Príspevok k štúdiu materiálnej kultúry na území Bratislavu v období stredoveku a na začiatku novoveku. Archaeologia historica 21, s. 241 – 251.
- JANKOVIČ, V. 1972: Ulice a námestia historického jadra Bratislavu. In: Zborník SNM 66, História 12, s. 18 – 236.
- LESÁK, B. – MUSILOVÁ, M. – HOŠŠO, J. 1994: Hlavné námestie č. 7. Nálezová správa z predstihového archeologického výskumu. Archív MÚOP.
- LESÁK, B. 2000: Stredoveké pece na Uršulínskej ulici v Bratislave. In: Zborník SNM XCIV, Archeológia 10, s. 137–148.
- LOBBEDEY, U. 1968: Untersuchungen mittelalterlichen Keramik. Berlin.
- MĚŘINSKÝ, Z. 1977: Dohled a záchranný výzkum při pozemních úpravách v mestech zaniklé stredověké osady Studený u Zbýšova (okr. Brno-venkov), PV, s. 67–68.
- MUSILOVÁ, M. 1987: Nález objektu z 11. stor. na Rudnayovom nám. č. 4 v Bratislave. In: Pamiatky a príroda Bratislavu, 10, Zborník MŠPSOP Bratislava.
- MUSILOVÁ, M. – ŠTASSEL, I. 1988: Archeologický a stavebnohistorický výskum na Uršulínskej ul. č. 6 v Bratislave. In: Archaeologica historica 13, s. 57–81.
- MUSILOVÁ, M. – LESÁK, B. 1996: Ventúrska ul. č. 1 (Erdödyho palác). Nálezová správa zo záchranného predstihového archeologického výskumu. Archív MÚOP.
- NEKUDA, V. 1963: Nálezy stredověkých hrnčírskych pecí na Moravě, ČMM vedy společ., XLVIII, s. 64–70.
- NEKUDA, V. – REICHERTOVÁ, K. 1968: Stredověká keramika v Čechách a na Moravě. Praha.

- POLLA, B. 1986: Košice-Krásna. Košice.
- PORTISCH, E. 1933: Geschichte der Stadt Bratislava – Pressburg. Bratislava.
- REXA, D. 1985: Záchranný výskum na Hradnom vrchu. Výskumová správa. Archív MÚOP Bratislava.
- STIEBEROVÁ M. 1983: Bratislavské predmestia v období rozvíjitého feudalizmu. In: Slovenská archivista, XVIII, 2, s. 92–108.
- ŠEFČÁKOVÁ, A. 1989: Archeozoologický rozbor nálezov zo záchranného archeologického výskumu na Staromestskej ulici – Stavba Najvyšieho súdu SR. Zbor. Slov. Nár. Múz. Prír. Vedy, Vol.35: 189–193.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1975: Bratislavský hrad v 9. – 12. storočí. Obzor, Bratislava.
- TAKÁCS, M. 1986: Die arpadenzeitlichen Tonkessel in Karpatenbecken. Budapest.
- UNGER, J. 1981: Hradištňa a stredověká osada u Šakvic, okr. Břeclav. ĀR XXXIII, s. 55–86.
- ZÁVADOVÁ, K. 1974: Verný a pravý obraz sloenských miest a hradov... Bratislava – Tatran.
- ZEMKOVÁ, M. – MUSILOVÁ, M. 1989: Funkcie mestských priestorov v 13. storočí v Bratislave. In: Archaeologica historica 14, s. 14–159.

ZU DEN ANFÄNGEN DER ST. MICHAELS ANSIEDLUNG IN BRATISLAVA

PETER BAXA – MARGARÉTA MUSILOVÁ

Über die Entwicklung der St. Michaelsvorstadt die nördlich von der ursprünglich gotischen Stadt gelegen ist, gibt es bis zum 14. Jahrhundert nur seltene historische Angaben. Die Entstehung als solche datiert man auf Grund urbanistischer Studien ins 13. Jahrhundert. In den historischen Quellen erwähnt man die Sluttergasse (Zochova ulica), Gaisgasse (Kozia ulica) und St. Michaelspfarre schon im 14. und 15. Jahrhundert. Die Türkenkriege haben dazu beigetragen, daß man im Jahre 1529 aus den Verteidigungsgründen die St. Michaelskirche niedergeissen hat und dazu auch die in der Nähe gelegenen Häuser. Die Baugestalt dieses Stadtteils im 16. und 17. Jahrhundert erfahren wir auf Grund zeitlicher Ikonographischer Quellen. Die Vorstadt verlor ihr Aussehen aus dem 18. Jahrhundert in den 60. und 70. Jahren des 20. Jahrhunderts. Der Bau des Höchsten Gerichtes der SR auf den Parzellen Nummer 3269 – 3272 erlöste eine archäologische Rettungsgrabung auf der Staromestská und ehemaligen Smeralova ulica in den Jahren 1984 – 5 aus. Weil der Ausbau der grossen Kellerräumen im 18.–19. Jahrhundert im westlichen Teil der Vorstadt die älteren Situationen vernichtete, in dem östlichen Teil könnten wir Fundsituationen und Objekte identifizieren und dokumentieren.

Als Objekt 1 bezeichneten wir Fragment eines Mauerwerks aus Bruchsteinen verbunden mit Kalk und Schottermörtel. Es bezog sich wahrscheinlich zum zwei oder drei Stockwerk hohem Steinhaus aus dem 14. Jahrhundert.

Als Objekt 2 wurde die Vorrube eines Töpfersofens bezeichnet. Datiert wurde es auf Grunde einer großen Menge Keramikbruchstücke in die zweite Hälfte des 12. und 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts. Als Objekt 3 wurde eine Vorratsgrube trapezoider Form erkannt. Vom Objekt 4 konnte man nur einen Teil mit Lehm Boden und Keramikbruchstücken ausforschen. Objekt 5 gehörte als Wirtschaftsbau höchstwahrscheinlich zur mittelalterlichen Parzelle des Objektes 1. Aus dem Objekt 6 blieben nur Überreste der Lehmwände und Bodens, es handelte sich wahrscheinlich um einen einräumigen Kuppelofen. Aus der Sicht der horizontalen und vertikalen Stratigraphie ist es möglich das die Objekte 4 und 6 im selben Zeitraum koexistierten, obwohl das Objekt 6 weiter auch nach der Vernichtung des Objektes 4 benutzt worden ist. In beiden Objekten befand sich ein identisches Keramisches Material wie im Objekt 2. In dem Falle konnten Objekte 3, 4 und 6 hypothetisch eine Einheit bilden und zwar Ofen, Abfallsgrube und Vorratsgrube. Zur Datierung dieser Objekte dient ausschliesslich Keramik die analogisch zur Keramik aus dem Objekt 2 ist.

Objekte 7 und 8 sind wahrscheinlich Bodenüberreste einräumiger Ofen wie das Objekt 6.

Als Objekt 9 bezeichneten wir ein Mauerwerk aus Bruchsteinen verbunden mit sehr festem Kalkmörtel, identifiziert wurde es als Parzelationsmauer aus dem 16. Jahrhundert.

Analyse des keramischen Fundmaterials brachte interessante Erkenntnisse zum Forschungsstand der frühmittelalterlichen Keramik aus Bratislava. Aus keramischen Gestaltformen war am häufigsten der bauchige Topf mit Rändern des Typus A, B und C vertreten. Besonders aus dem Objekt 2 stammen mehrere Kesselfragmente. Andere Formen wie Krug, Schüssel, Trichter, Kerzenläuchter, Sparkasse und Topfdeckel waren nur einzelnhaft vorhanden. Als Seltenware kann man die Funde der Bruchstücke der Doppelhenkelkanne und Bügelkanne bezeichnen. Atypisch aus der Materialsicht sind Ränder der Vorratsgefässer aus dem Graffitton. Fast alle diese Gefäßformen kommen aus dem Ursprungsraum der Süddeutschen Produktion bis and die Kesselform. Die stammt aus dem südöstlichem Raum der nomadischen Volker. Diese Ost und West Aufflisse sprechen über das Bild der damaligen Stadtbevölkerung aus. Man kann also auf Grund der Analogien des keramischen Befundmaterials die gefundenen Objekte 2 und 4 in die zweite Hälfte des 12. und 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts datieren, das Objekt 6 in das 13. Jahrhundert. Alle Objekte können hypothetisch zu der St. Michaels Ansiedlung gehören, die sich im 14. Jahrhundert zur St. Michaels Vorstadt entwickelte.